

STIKSTOF, LANDBOUW & NATUUR

WAT GEBEURT ER EIGENLIJK?

EEN UITLEG VOOR IEDEREEN DIE HET
GEWOON EENS WIL BEGRIJPEN

WAT IS STIKSTOF?

EN WAAR KOMT
HET VANDAAN?

WAT VRAAGT
DE OVERHEID VAN
BOEREN?

EN WAAROM?

HELPEN DE MAATREGELEN
DE NATUUR WERKELIJK?

WAT ZEGT DE WETENSCHAP?

WAT BETEKENT DIT
VOOR DE BOER,
HET PLATTELAND EN
ONS ALLEMAAL?

BEGRIJP HET GEHELE VERHAAL. / **MAAK JE EIGEN AFWEGING.**

Samen voor natuur én een toekomst voor de boer.

Waarom dit verhaal?

Stikstof. We horen er al jaren over.

Boeren demonstreren. Bouwprojecten lopen vast. De natuur zou achteruitgaan. De overheid komt met nieuwe maatregelen en miljarden euro's worden uitgetrokken om het probleem op te lossen.

Maar voor veel mensen is het inmiddels moeilijk te begrijpen waar het nu eigenlijk precies over gaat.

Wat is stikstof? Wat is een KDW? Waarom kan een Nederlandse boer soms moeilijk een stal bouwen terwijl dat over de grens in Duitsland anders kan liggen? Waarom wordt er zoveel over minder dieren gesproken? En waarom zijn boeren zo bezorgd?

Daarover gaat dit verhaal.

Niet om te beweren dat er geen probleem met stikstof of natuur is. Te veel stikstof kan kwetsbare natuur aantasten en de landbouw is een belangrijke bron van ammoniak. Daar mogen we eerlijk over zijn.

Maar het hele verhaal is groter. Natuur heeft ook te maken met water, bodem en beheer. Achter een boerderij zit een gezin, een inkomen, vaak veel geleend geld en een hele keten van bedrijven. Maatregelen die op papier eenvoudig lijken, kunnen in de praktijk grote gevolgen hebben.

Ook bekende uitspraken als “**70% is toch voor de export?**”, “**boeren zijn toch miljonairs?**” en “**zo'n vaart zal het toch niet lopen?**” verdienen daarom wat meer uitleg.

In dit document proberen we dat zo eenvoudig mogelijk te doen.

Gewone vragen, zonder ingewikkelde beleidstaal:

- Wat is het probleem?
- Waar komt het vandaan?
- Wat vraagt de overheid van boeren?
- Helpen die maatregelen de natuur werkelijk?
- En wat betekenen ze voor de boer, het platteland en uiteindelijk voor ons allemaal?

Hoe zorgen we voor gezonde natuur én een landbouw die in Nederland toekomst houdt?

Samenvatting

Nederland wil kwetsbare natuur beter beschermen. Te veel stikstof kan gevoelige natuur aantasten en de landbouw is een belangrijke bron van ammoniak. Maar natuur wordt niet alleen door stikstof bepaald. Ook water, bodem, verdroging, klimaat en natuurbeheer spelen een rol.

De landbouw begint bovendien niet op nul. Sinds 1990 is de ammoniakuitstoot uit de landbouw grofweg met twee derde gedaald. Boeren hebben daarvoor jarenlang hun bedrijfsvoering aangepast en geïnvesteerd.

Nederland gebruikt KDW's en rekenmodellen om stikstofdepositie te beoordelen. Daarbij worden soms zeer kleine bijdragen van individuele bedrijven berekend. Op grotere afstand is de bijdrage van één specifieke bron moeilijk rechtstreeks te meten, terwijl stikstof zich wel over grote afstanden kan verspreiden.

Een belangrijk grensoverschrijdend punt: ongeveer een derde van de depositie op Nederlandse stikstofgevoelige natuur komt uit het buitenland. In een RIVM-scenario waarin alle Nederlandse stikstofemissies met 100% verdwijnen, blijft bij urgente habitats nog circa 2% van het areaal boven de KDW. Nederland kan het probleem dus niet volledig alleen binnen zijn landsgrenzen oplossen.

Tegelijkertijd wordt veel van boeren gevraagd: minder uitstoot, mogelijk minder dieren, dure investeringen, grondgebondenheid, zones rond Natura 2000 en maatregelen die óók doelen dienen voor water, bodem en biodiversiteit. Minder dieren verlaagt de berekende emissie, maar het blijft terecht om te vragen welk effect eerdere forse dalingen van dieraantallen daadwerkelijk op depositie en natuur hebben gehad.

Ook geld lost niet alles op. Een eenmalige vergoeding kan een investering of overgang helpen betalen, maar vervangt geen structureel verdienmodel als een bedrijf daarna ieder jaar minder kan verdienen.

Daar komt additionaliteit bij: gerealiseerde emissiereductie is niet automatisch stikstofruimte die een boer later voor zijn eigen bedrijfsontwikkeling kan gebruiken. En bij het overleg leeft de vraag of de landbouw wel breed genoeg rechtstreeks vertegenwoordigd is, terwijl natuur- en milieuorganisaties eveneens meepraten over landbouwbeleid.

De kern van dit rapport

Bescherm de natuur, maar kijk naar alle oorzaken. Vraag maatregelen die aantoonbaar werken, praktisch en financieel haalbaar zijn en geef ondernemers die aan de regels voldoen daarna juridische zekerheid.

En blijf ook de grotere maatschappelijke afweging maken: hoeveel welvaart leveren we in voor ecologische doelen, en staat dat in verhouding tot de natuurwinst die we daadwerkelijk kunnen meten?

Inhoudsopgave

1. Waarom dit verhaal?	2
2. Samenvatting	3
3. Stikstof, KDW, AERIUS en de Duitse grens	5-7
4. Natuur gaat niet alleen over stikstof	6
5. Wat heeft de landbouw al gedaan?	8
6. Minder dieren: zien we dat terug in de natuur?	9
7. De nieuwe landbouwopgave en het verdienmodel	10-12
8. Juridische zekerheid, open eindjes en zones	13-14
9. Additionaliteit en regels die verder gaan dan stikstof	15
10. Wie praat er namens de landbouw?	16
11. Kleine natuur, export en de economie rond de boer	17-18
12. Landbouw en andere nationale belangen	19
13. De belangrijkste vraag en het vertrouwen in de overheid	20-22
14. Het PBL rekt de plannen door	23-26
15. Nawoord: natuur, meetbaarheid en welvaart	27
16. Begrippenlijst - wat betekenen de moeilijke woorden?	28

Stikstof, landbouw en natuur - wat gebeurt er eigenlijk?

We horen al jaren:

Nederland heeft een stikstofprobleem.

Maar zo simpel is het niet.

Te veel stikstof kan kwetsbare natuur beschadigen. Dat is wetenschappelijk goed te verklaren. Maar de grens die Nederland gebruikt, de Kritische Depositiewaarde (KDW), is geen grens waarbij de natuur onder de waarde gezond is en erboven ineens kapotgaat.

Het is vooral een risicogrens.

Daarom mag je best vragen:

Hebben we een enorm stikstofprobleem, of hebben we een werkelijk natuurprobleem vertaald naar een heel streng systeem van regels en modellen?

En dan kijk je over de grens

Voor boeren langs de Duitse grens wordt het verschil soms heel zichtbaar.

Een Nederlandse boer kan grote moeite hebben om een vergunning voor zijn stal te krijgen vanwege een heel kleine berekende hoeveelheid stikstof op een natuurgebied.

Een stukje verderop kan zijn Duitse buurman ondertussen wel een nieuwe, grote stal bouwen.

Dat betekent niet dat Duitse boeren geen regels hebben. Ook daar gelden regels voor natuur, milieu en dierenwelzijn.

Maar Duitsland beoordeelt kleine stikstofbijdragen van individuele projecten anders dan Nederland.

En dat is opvallend, want dezelfde Europese natuurregels gelden aan beide kanten van de grens en stikstof stopt natuurlijk niet bij het bordje "Duitsland".

3. Stikstof stopt niet bij de grens

Stikstofverbindingen kunnen tientallen tot honderden kilometers door de lucht worden vervoerd. Nederland ontvangt stikstof uit Duitsland en andere landen, en Nederlandse uitstoot komt ook buiten Nederland terecht.

Vergelijk het met Saharastof. Fijn stof uit de Sahara kan door luchtstromingen duizenden kilometers afleggen en uiteindelijk als een laagje op Nederlandse auto's terechtkomen. Het is natuurlijk een andere stof en het verspreidingsgedrag is niet één-op-één hetzelfde, maar het maakt zichtbaar dat de atmosfeer geen landsgrenzen kent.

Dat maakt het voor een Nederlandse boer moeilijk te begrijpen dat een zeer kleine berekende bijdrage zijn ontwikkeling kan blokkeren, terwijl vlak over de grens andere regels voor vergunningverlening gelden.

Zelfs Nederland helemaal op nul is niet overal genoeg

Daar komt nog iets belangrijks bij. Ongeveer een derde van de stikstofdepositie op Nederlandse stikstofgevoelige Natura 2000-natuur komt uit buitenlandse bronnen. Het RIVM rekende zelfs een extreem scenario door waarin alle Nederlandse stikstofemissies 100% verdwijnen. Bij de onderzochte urgente habitats kwam dan 98% van het areaal onder de KDW - maar ongeveer 2% bleef erboven.

Dat betekent niet dat Nederlandse reductie geen effect heeft. Het laat wel zien dat Nederland de KDW-problematiek niet volledig kan oplossen door alleen binnen de eigen landsgrenzen alles stil te zetten.

4. Natuur gaat niet alleen over stikstof

Een natuurgebied kan ook achteruitgaan door verdroging, verkeerde vernatting, slechte waterkwaliteit, bodemproblemen, klimaat of natuurbeheer. Daarom zou je per gebied eerst moeten vragen: wat gaat achteruit, waardoor komt dat, welke maatregel helpt en hoeveel helpt die werkelijk?

Hoe wordt stikstof berekend?

Je kunt niet precies meten hoeveel stikstof van een boerderij op een bepaald stukje natuur terecht komt. Daarom gebruikt de overheid AERIUS. Dit rekenprogramma berekent hoeveel stikstof van een bron waarschijnlijk ergens neerkomt.

Zo'n berekening is niet exact. Volgens het RIVM kan de onzekerheid over de totale hoeveelheid stikstof op een plek ongeveer 60 tot 70 procent zijn.

Voor de bijdrage van een boerderij is geen vast onzekerheidspercentage te geven. Dat verschilt per situatie en afstand.

De simpele vraag

Als de bijdrage van een boerderij niet apart gemeten kan worden en alleen wordt berekend, hoe zeker moet die berekening dan zijn voordat een boer daarop juridisch wordt afgerekend?

Kun je eigenlijk meten van welke boer de stikstof komt?

Bij stikstof wordt vaak gesproken alsof precies bekend is hoeveel stikstof van één boerderij op een bepaald stukje natuur terecht komt. Maar zo eenvoudig is het niet.

Er zijn praktijkmetingen gedaan rond veehouderijen, onder andere bij het Dwingelderveld en op Schiermonnikoog. Dicht bij een stal is de invloed van die stal het duidelijkst terug te vinden. Hoe verder je weggaat, hoe meer ammoniak zich verspreidt en vermengt met ammoniak uit andere bronnen.

De ammoniak houdt dus niet na 300 of 500 meter ineens op. Een deel kan veel verder worden vervoerd.

Maar er ontstaat wel een ander probleem:

Hoe verder van de bron, hoe moeilijker het wordt om een heel kleine hoeveelheid die je daar meet nog rechtstreeks aan precies die ene bron toe te schrijven.

Een stikstofdeeltje heeft tenslotte geen naamkaartje:

"Ik kom van boer Jansen, vijf kilometer verderop."

Ammoniak komt niet alleen van boeren

De landbouw is in Nederland een belangrijke bron van ammoniak, maar niet de enige.

Ook verkeer, industrie, huishoudens en andere activiteiten dragen bij. Daarnaast komt stikstof vanuit andere gebieden en vanuit het buitenland Nederland binnen.

Wanneer je in een natuurgebied stikstof meet, meet je daarom een mengsel van allerlei bronnen.

Een meetapparaat kan niet zeggen:

"Dit gedeelte komt van boerderij A, dit van boerderij B en dit van een andere bron."

Daarom zijn rekenmodellen nodig.

Daarom gebruiken we AERIUS

Nederland gebruikt hiervoor AERIUS.

AERIUS berekent hoeveel stikstof een bron uitstoot, hoe die zich door de lucht verspreidt en hoeveel daarvan volgens het model op een bepaald stukje natuur terecht komt.

Dat is logisch. We kunnen onmogelijk rond ieder bedrijf en op iedere hectare natuur voortdurend meten.

Maar er is een belangrijk verschil tussen:

meten hoeveel stikstof ergens aanwezig is en

berekenen welk klein gedeelte daarvan van één individueel bedrijf afkomstig is.

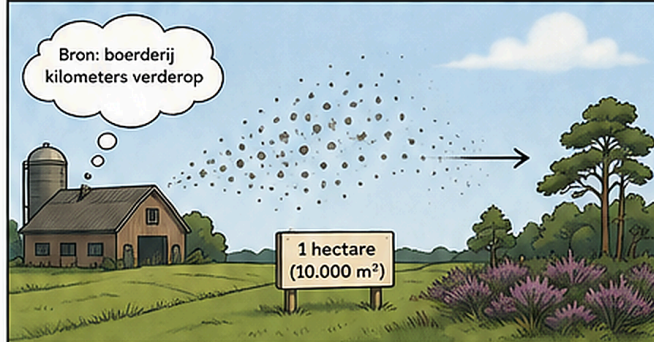
Voor het landelijke beeld kunnen metingen en modellen samen veel informatie geven.

Maar bij een natuurvergunning wordt een veel specifiekere vraag gesteld:

Hoeveel stikstof veroorzaakt precies deze stal op precies deze hectare natuur?

En juist bij zulke berekeningen van individuele bronnen spelen onzekerheden een belangrijke rol. Het RIVM heeft daar zelf onderzoek naar gedaan en adviseert om bij toestemmingsverlening rekening te houden met de onzekerheden in zulke individuele bronberekeningen.

HOE KLEIN ZIJN DIE HOEVEELHEDEN EIGENLIJK?

AERIUS berekent bijvoorbeeld: 0,12 mol stikstof per hectare per jaar.

1 mol stikstof = 14 gram → dat is ongeveer 3½ suikerklontjes.
Dus 0,12 mol = 1,68 gram.

Dat is minder dan een half suikerklontje, verdeeld over 10.000 m², gedurende een heel jaar.

En bij 0,005 mol praten we over slechts 0,07 gram stikstof per hectare per jaar.
Dat is ongeveer 1/57e van één suikerklontje, verdeeld over 10.000 m².

Rekenen is niet hetzelfde als exact weten

Een AERIUS-uitkomst kan heel precies ogen.

Er kan bijvoorbeeld staan: 0,12 mol N/ha/jaar.

Maar naast dat getal staat niet automatisch een foutmarge die laat zien hoe onzeker de berekening is.

Terwijl er wel onzekerheden zijn. Bijvoorbeeld over de werkelijke uitstoot, weersomstandigheden, verspreiding door de lucht en hoeveel stikstof uiteindelijk op een bepaalde plaats neerslaat.

Het RIVM noemt voor de berekende absolute depositie op een specifieke locatie een onzekerheid van ongeveer 70%. Dat betekent overigens niet dat iedere berekening van één individueel bedrijf simpelweg een foutmarge van ±70% heeft. Voor individuele bronberekeningen bestaat niet één vast percentage; de onzekerheid hangt onder andere af van de bron en de afstand.

Dat betekent ook niet dat AERIUS waardeloos is.

Een model is juist nodig om te berekenen wat we niet overal rechtstreeks kunnen meten.

Maar een model gebruiken om te onderzoeken:

"Waar komt in Nederland veel stikstof vandaan en hoe ontwikkelt de totale depositie zich?"

is iets anders dan zeggen:

"Dit uiterst kleine gedeelte op deze ene hectare komt van precies die ene boerderij kilometers verderop."

En juist die laatste berekening kan voor een individuele ondernemer grote juridische gevolgen hebben.

DE BELANGRIJKSTE VRAAG

Hoe klein mag een berekende bijdrage worden en hoe ver mag die van een bron liggen, voordat de onzekerheid te groot wordt om één individuele ondernemer er juridisch op af te rekenen?

Want er zit een groot verschil tussen weten dat een sector stikstof uitstoot en tot op fracties van een mol — qua gewicht soms minder dan een suikerklontje — bepalen welk individueel bedrijf verantwoordelijk is voor de depositie op één specifieke hectare natuur.

Dat betekent niet dat landbouw geen stikstof uitstoot. En ook niet dat stikstof geen invloed op kwetsbare natuur kan hebben.

Het gaat om de vraag hoe nauwkeurig we de bijdrage van één individuele ondernemer werkelijk kunnen bepalen — en hoeveel juridische zekerheid we vervolgens aan zo'n zeer kleine berekende waarde mogen verbinden.

En juist over dat verschil gaat een belangrijk deel van de discussie rond AERIUS en de natuurvergunning van boeren.

Wat heeft de landbouw eigenlijk al gedaan?

Wie het stikstofdebat volgt, kan gemakkelijk het idee krijgen dat de landbouw nu pas moet beginnen met reduceren. **Maar de landbouw begint niet op nul.**

Sinds 1990 is de ammoniakuitstoot uit de landbouw grofweg met twee derde gedaald. Dat kwam onder andere door emissiearm mest uitrijden, andere stallen en technieken, voermaatregelen, strengere mestregels en veranderingen in dieren aantallen.

Boeren hebben dus al tientallen jaren geïnvesteerd en hun bedrijfsvoering aangepast. Dat betekent niet dat er niets meer hoeft te gebeuren. Maar wie vertelt hoeveel de landbouw **nog** moet reduceren, hoort ook te vertellen hoeveel er al is gereduceerd.

De simpele vraag

Als we bepalen wat redelijkerwijs nog van boeren gevraagd kan worden, moeten we dan niet eerst eerlijk kijken naar wat er de afgelopen tientallen jaren al is gedaan?

En welk effect heeft die circa 68% lagere ammoniakemissie tot dusver gehad op depositie en natuur? Bij zo'n grote daling mag je verwachten dat effecten in langjarige metingen ergens zichtbaar zijn. Wat zien we daarvan terug?

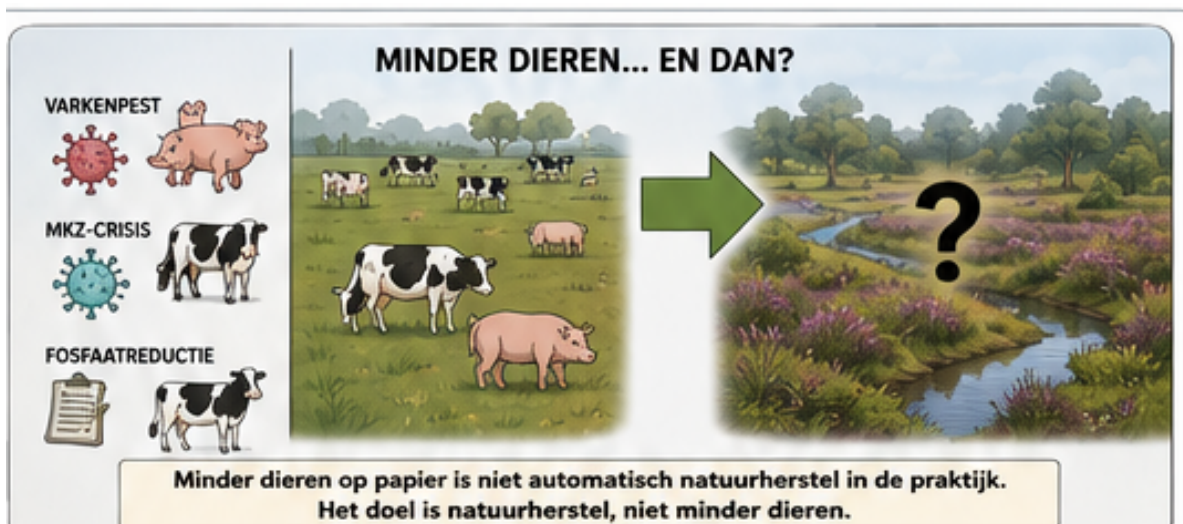
Minder dieren: maar zien we dat ook terug in de natuur?

Minder dieren wordt vaak genoemd als een van de meest zekere manieren om de ammoniakuitstoot te verminderen.

Nederland kende eerder perioden waarin in korte tijd grote aantallen dieren verdwenen, bijvoorbeeld rond de varkenspest, de MKZ-crisis en later de fosfaatreductieregeling.

Dat roept een belangrijke vraag op: **was die daling van het aantal dieren daarna ook duidelijk meetbaar als minder stikstofdepositie in natuurgebieden?**

Minder dieren betekent in emissieberekeningen doorgaans minder ammoniak. Maar minder berekende emissie is niet automatisch hetzelfde als meetbaar minder depositie. En ook minder depositie is nog niet automatisch hetzelfde als aantoonbaar natuurherstel.

De simpele vraag

Als minder dieren een belangrijke oplossing is, moeten we dan niet kunnen aantonen welk effect eerdere grote dalingen van het aantal dieren daadwerkelijk op depositie en natuur hebben gehad?

Toch krijgt de landbouw een enorme opdracht

De landbouw moet de ammoniakuitstoot fors verminderen.

De eisen zijn zo streng dat zelfs biologische, extensieve en andere boeren die al jaren met verduurzaming bezig zijn moeite hebben ze te halen.

Een boer kan minder ammoniak uitstoten met ander voer, mestmanagement of een aangepaste stal.

Maar daar ontstaat een vreemd probleem. Een nieuwe stal kan honderdduizenden euro's kosten, terwijl later juridisch discussie kan ontstaan of die techniek werkelijk zoveel stikstof vermindert als op papier staat.

Een organisatie zoals MOB kan de vergunning aanvechten.

Een maatregel waarvan de reductie in ieder geval eenvoudig aantoonbaar is, is: minder koeien.

Honderd koeien zijn nu eenmaal aantoonbaar minder dan tweehonderd.

Maar minder koeien betekent ook minder inkomen

Een boer heeft vervolgens minder melk en omzet, terwijl zijn stal, machines, grond, rente en aflossing gewoon betaald moeten worden.

En een Nederlandse boer kan zijn hogere kosten niet zomaar doorberekenen. Wij produceren voor een Europese en wereldmarkt.

Een melkveehouder kan niet zeggen: "De Nederlandse overheid maakt mijn bedrijf duurder, dus vanaf morgen wil ik 10 cent extra voor mijn melk."

De markt bepaalt voor een belangrijk deel de prijs.

De overheid kan dus wel voorschrijven wat een boer moet veranderen, maar heeft daarmee nog niet geregeld hoe die boer daarna zijn boterham moet verdienen.

Maar als de boer aan de nieuwe norm voldoet, is hij dan klaar?

Dat zou je misschien verwachten. De overheid wil boeren voortaan veel meer afrekenen op wat hun bedrijf daadwerkelijk uitstoot. De gedachte klinkt simpel: boer vermindert zijn uitstoot, boer haalt de norm, probleem opgelost.

Maar zo eenvoudig is het niet. De overheid wil de KDW niet meer gebruiken als het belangrijkste wettelijke landelijke stikstofdoel. Maar daarmee verdwijnt de KDW niet uit de beoordeling van de natuur.

Bij een Natura 2000-gebied blijft namelijk de vraag: is deze natuur kwetsbaar en kan extra stikstof schade veroorzaken? Daarbij blijft de KDW belangrijke wetenschappelijke informatie.

Er kunnen daardoor straks eigenlijk twee loketten ontstaan. Bij het eerste loket zegt de overheid: "Gefeliciteerd. Uw bedrijf voldoet aan de nieuwe ammoniaknorm." Maar bij een natuurvergunning kan het tweede loket zeggen: "Het Natura 2000-gebied zit nog boven de KDW. Bewijs maar dat uw bedrijf geen probleem veroorzaakt."

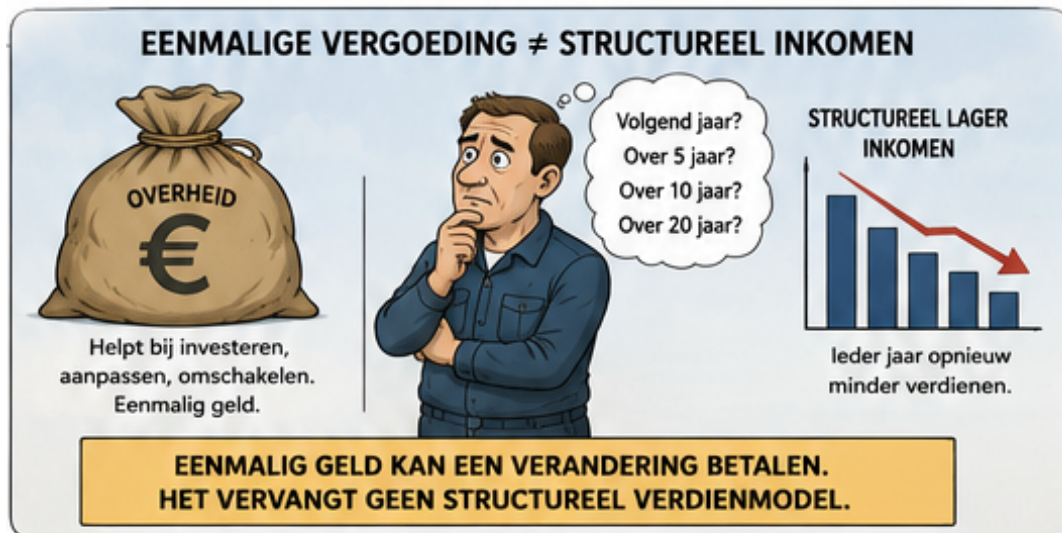
De boer kan dus veel geld hebben uitgegeven en precies hebben gedaan wat de overheid van hem vroeg, zonder dat daarmee automatisch zijn natuurvergunning veilig is.

Er ligt een zak geld klaar. Maar voor hoe lang?

Bij nieuwe maatregelen wordt vaak benadrukt dat er miljarden beschikbaar zijn. Dat geld kan helpen bij investeringen, aanpassingen of de eerste kosten van een omschakeling.

Maar er is een groot verschil tussen **eenmalige kosten** en **structureel minder verdienen**.

Een boer die door nieuwe regels blijvend minder dieren kan houden, meer grond nodig heeft of hogere jaarlijkse kosten krijgt, kan ieder jaar opnieuw inkomen missen. Een vergoeding kan de overgang verzachten, maar daarna moet het bedrijf nog steeds rente en aflossing, machines, onderhoud, personeel en het gezinsinkomen kunnen betalen.

De simpele vraag

Als de overheid de verandering betaalt, maar het bedrijf daarna ieder jaar minder kan verdienen: wie betaalt dan het verlies over 5, 10 of 20 jaar?

Een maatregel kan elders nieuwe kosten veroorzaken

Een boer kan de emissie uit de stal beperken door de roosters regelmatig met water te besproeien. Dat water komt vervolgens in de mestput en verdunt de mest.

Voor de mestwetgeving gaat het bij mestafvoer niet alleen om het aantal kuubs, maar vooral om de hoeveelheid stikstof en fosfaat die moet worden afgevoerd. Door de verdunning zit in iedere kuub minder stikstof en fosfaat. Als dezelfde hoeveelheid stikstof en fosfaat moet worden afgevoerd, kan daardoor een groter volume mest moeten worden vervoerd en afgezet. Iedere extra kuub kost geld.

Zo kan een maatregel die aan de ene kant ammoniak moet beperken aan de andere kant leiden tot dunnere mest, hogere afzet- en transportkosten en minder bruikbare mest voor de eigen grond en teelt. Een vergoeding voor de eerste twee of drie jaar vangt zulke structurele kosten op langere termijn niet op.

Als ik alles doe wat de overheid van mij vraagt, ben ik daarna voor stikstof klaar en kan ik met mijn bedrijf verder?

Een nieuwe norm heeft voor een boer pas werkelijk waarde als voldoen aan die norm ook betekent dat hij daarna juridisch en economisch verder kan.

De overheid weet zelf nog niet precies hoe

En dan komt er nog iets vreemds. De overheid vertelt boeren al behoorlijk duidelijk waar ze naartoe moeten. Er komen strengere emissienormen, doelsturing, mogelijk grondgebondenheid en extra maatregelen rond Natura 2000.

Maar op veel belangrijke vragen is het antwoord nog: "Dat moeten we nog uitwerken."

Hoe de regels precies gaan werken, welke maatregelen juridisch zijn toegestaan, hoe streng de controles worden en wat het uiteindelijk gaat kosten, moet op veel onderdelen nog verder worden uitgewerkt.

Van de boer wordt nu al gevraagd om zich voor te bereiden op maatregelen die zijn bedrijf, inkomen en vermogen tientallen jaren kunnen beïnvloeden, terwijl nog niet vaststaat hoe de regels er uiteindelijk precies uitzien.

Vertel mij eerst waar de eindstreep ligt. Vertel mij hoe ik daar praktisch en betaalbaar kan komen. En geef mij de zekerheid dat als ik die eindstreep haal, ik daarna ook verder mag boeren.

Een boer kan best gevraagd worden om te veranderen. Maar je kunt moeilijk van hem verwachten dat hij honderdduizenden euro's investeert terwijl de overheid de spelregels ondertussen nog aan het schrijven is.

En dan komen de zones rond natuurgebieden

Rond kwetsbare natuurgebieden kunnen extra regels gaan gelden, bijvoorbeeld in zones van 500 of 1.000 meter.

Landbouwgrond kan daardoor minder intensief gebruikt worden en mogelijk minder waard worden.

Dat raakt ook de bank. Grond en gebouwen zijn vaak het onderpand voor miljoenen euro's aan leningen.

Wanneer de grond minder waard wordt én het bedrijf minder kan verdienen, wordt financiering moeilijker. Juist terwijl diezelfde boer extra geld moet lenen om zijn stal aan te passen.

Zo kan een boer uiteindelijk gedwongen moeten stoppen zonder dat de overheid letterlijk zegt: "U moet stoppen." Of achteraf: "Van ons had u niet hoeven te stoppen, dit was uw eigen keuze."

De optelsom van maatregelen kan stoppen financieel de enige mogelijkheid maken.

Additionaliteit: minder uitstoot is niet automatisch meer ruimte

Een boer investeert en verlaagt zijn stikstofuitstoot. Logisch zou zijn: die gewonnen ruimte kan ik later gebruiken om mijn bedrijf aan te passen.

Maar bij een natuurvergunning kan die vermindering óók nodig zijn voor behoud of herstel van Natura 2000-natuur. In dat geval is die ruimte niet automatisch beschikbaar voor een nieuw of gewijzigd project.

Kort gezegd: emissiereductie realiseren is niet hetzelfde als juridisch bruikbare stikstofruimte krijgen.

De simpele vraag

Als een boer investeert en zijn uitstoot verlaagt, hoeveel van die winst blijft dan beschikbaar om zijn bedrijf toekomstbestendig te houden?

Het gaat inmiddels om meer dan stikstof

Het pakket wordt vooral gepresenteerd als stikstofaanpak. Maar boeren krijgen tegelijk maatregelen die ook andere doelen dienen: grondgebondenheid, water- en bodemkwaliteit, biodiversiteit, mestbeleid, gewasbescherming en extensivering.

Daar wringt het. Als een maatregel vooral een ander doel dient, moet dat ook eerlijk zo worden benoemd. Anders kan het voelen alsof via één stikstofpakket tegelijk de hele landbouw opnieuw wordt ingericht.

De simpele vraag

Welke maatregelen zijn werkelijk nodig voor stikstof - en welke andere landbouwproblemen probeert de overheid via hetzelfde pakket op te lossen?

Wie praat er eigenlijk namens de landbouw?

De minister zegt dat hij samen met de landbouw tot oplossingen wil komen. Bij belangrijke gesprekken over de verdere uitwerking van het stikstofpakket zitten vooral **LTO en NAJK** rechtstreeks aan tafel.

Dat zijn belangrijke organisaties, maar zij zijn niet de hele landbouw. Andere landbouworganisaties, sectoren en groepen boeren kunnen anders denken over emissienormen, zonering, grondgebondenheid en de toekomst van hun bedrijf.

Tegelijkertijd praat de minister ook met **natuur- en milieuorganisaties** over landbouw, natuur en stikstof. Breed overleg is logisch. Maar het schuurt wanneer zulke organisaties rechtstreeks meepraten over maatregelen die diep ingrijpen op boerenbedrijven, terwijl niet alle landbouworganisaties zelfstandig en gelijkwaardig aan dezelfde tafel zitten.

Boeren vragen niet om LTO, NAJK of natuurorganisaties van tafel te sturen. Ze vragen om **brede en gelijkwaardige vertegenwoordiging**. Als afspraken de hele landbouw raken, hoort ook de volle breedte van die landbouw rechtstreeks gehoord te worden.

De simpele vraag

Als natuur- en milieuorganisaties rechtstreeks mogen meepraten over landbouwbeleid, waarom mogen dan niet alle belangrijke landbouworganisaties zelf uitleggen wat voor hun bedrijven haalbaar en aanvaardbaar is?

Kleine natuur kan grote gevolgen hebben

Daar komt nog iets bij. Een relatief klein stukje kwetsbare natuur kan grote gevolgen hebben voor een veel groter landbouwgebied eromheen.

Denk aan een klein stuk hoogveen. Dat betekent niet dat zo'n natuurgebied niet beschermd moet worden.

Maar wanneer voor een relatief klein natuurgebied honderden of duizenden hectares landbouwgrond en meerdere boerenbedrijven worden geraakt, mag je vragen:

Staan de gevolgen in verhouding tot de natuurwinst?

En zeker bij hoogveen: is stikstof werkelijk de belangrijkste beperkende factor, of moeten we vooral iets aan de waterhuishouding doen?

"Maar we exporteren toch 70 procent?"

Dan wordt vaak gezegd: "Nederland exporteert ongeveer 70% van zijn landbouwproductie. Dan kunnen we toch gemakkelijk veel minder produceren?"

Ook dat is te simpel. Nederland importeert grondstoffen en voedsel, verwerkt producten en exporteert die weer. Bovendien levert export gewoon inkomen en werkgelegenheid op.

Een kilo Nederlandse kaas die in Duitsland wordt gegeten, levert hier inkomen op voor een boer, zuivelfabriek, chauffeur en allerlei andere bedrijven.

Export is niet hetzelfde als overproductie.

Wat als onze voedselproductie sterk krimpt?

Stel dat door alle maatregelen uiteindelijk bijvoorbeeld 60% van een deel van onze huidige voedselproductie verdwijnt. De wereld gaat daardoor niet ineens minder eten.

Een gedeelte van die productie kan naar andere landen verschuiven. En dan moet je ook vragen hoe daar wordt geproduceerd.

Nederland heeft relatief strenge regels voor milieu, dierenwelzijn, voedselveiligheid, antibiotica en gewasbeschermingsmiddelen.

Als productie verhuist naar landen waar op onderdelen minder strenge eisen gelden, kan hetzelfde voedsel daar worden geproduceerd met meer milieudruk, minder dierenwelzijn, meer antibioticagebruik of middelen die hier niet zijn toegestaan.

Dan hebben we misschien onze Nederlandse cijfers verbeterd, maar het probleem niet opgelost. We hebben het mogelijk alleen naar het buitenland verplaatst.

En ondertussen worden we afhankelijker van voedsel uit andere landen, met minder zicht op alle strenge eisen en veiligheid.

Een boer staat bovendien niet alleen

Achter een boerderij zit een hele economie.

Denk aan de loonwerker, dierenarts, voerleverancier, mechanisatiebedrijf, installateur, stallenbouwer, transporteur, accountant, adviseur en zuivelfabriek.

Wanneer veel boeren verdwijnen, verdwijnen ook klanten van deze bedrijven.

Dat raakt uiteindelijk het hele platteland: minder bedrijven -> minder banen -> minder gezinnen -> minder draagvlak voor winkels, scholen, verenigingen en voorzieningen.

Boeren beheren bovendien een groot deel van ons landschap. Wanneer landbouw verdwijnt, moet iemand anders dat landschap onderhouden en dat moet ook betaald worden.

En meer natuur betekent niet automatisch meer toegankelijke natuur. Voor bepaalde natuurdoelen kunnen gebieden juist worden vernat of afgesloten.

En dan kijkt een boer naar Schiphol, Tata Steel, Moerdijk en de Amercentrale

Ook deze bedrijven en gebieden hebben met stikstofregels en natuurvergunningen te maken. Het is dus niet eerlijk om te zeggen: "Voor hen gelden geen regels."

Maar een boer ziet wel iets anders. Bij grote economische of nationale belangen wordt nadrukkelijk gezocht naar mogelijkheden om activiteiten voort te zetten, te verduurzamen of juridische problemen op te lossen.

Schiphol is daarvan het duidelijkste voorbeeld. De natuurvergunning werd door de rechter vernietigd. Toch ging Schiphol niet dicht. De overheid besloot de luchthaven tijdelijk te gedogen terwijl naar een juridische oplossing wordt gezocht.

Bij grote industrie, energiecentrales en industriële gebieden wordt eveneens gezocht hoe economische activiteit en verduurzaming kunnen doorgaan binnen de natuurregels.

Waarom wordt bij zulke grote nationale belangen gezocht hoe ze verder kunnen, terwijl ik eerst moet investeren, misschien minder dieren moet houden en mogelijk mijn grond minder waard zie worden, zonder dat iemand mij kan garanderen dat mijn bedrijf daarna veilig is?

De oplossing is natuurlijk niet: Schiphol dicht. Tata Steel dicht. Moerdijk dicht. Amercentrale dicht.

Waarom krijgt de landbouw niet dezelfde houding? Niet: "Hoe krijgen we deze boeren weg?"

Maar: "Hoe zorgen we dat deze sector aantoonbaar verduurzamt én daarna toekomst heeft?"

Want voedselproductie is óók een nationaal en economisch belang.

Stikstof, landbouw en natuur – wat gebeurt er eigenlijk?

We hebben gezien dat stikstof een belangrijk onderwerp is in Nederland.

Veel mensen maken zich zorgen over de natuur. Tegelijk hebben boeren te maken met strenge regels en onzekerheid.

Maar in de discussie hoor je vaak korte uitspraken. Wat zit daarachter? En hoe zit het echt?

Maar je hoort toch vaak...?

Dit zijn drie uitspraken die je vaak hoort. Hieronder leggen we uit en geven we de nuance.

“Zo’n vaart zal het toch niet lopen? Boeren kunnen echt wel doorgaan.”

Das klinkt logisch. Het is moeilijk voor te stellen dat de overheid regels maakt waardoor gezonde familiebedrijven uiteindelijk niet meer verder kunnen. Maar een bedrijf hoeft niet letterlijk verboden te worden om toch te moeten stoppen.

Minder dieren, dure investeringen, strengere grondregels, waardedaling van grond en onzekerheid over vergunningen kunnen zich opstapelen.

De overheid kan dan zeggen: “U hoeft van ons niet te stoppen.” Terwijl doorgaan financieel of juridisch eigenlijk geen reële mogelijkheid meer was.

Das iets grote gevolgen heeft voor gewone burgers betekent helaas niet automatisch dat het in Nederland niet kan gebeuren.

De toeslagenaffaire en Groningen hebben juist laten zien dat beleid jarenlang kan doorgaan voordat de gevolgen volledig worden erkend.

“Boeren zijn toch miljonairs?”

Een boer kan miljoenen aan grond, stallen en machines hebben. Maar dat betekent niet dat hij miljoenen euro's op de bank heeft.

Op die bezittingen kunnen ook miljoenen aan leningen zitten.

Vermogen op papier is iets heel anders dan geld op de bank of inkomen.

De boer moet elke dag verdienen om rekeningen, rente, aflossing, voer, loon en belastingen te betalen.

“Maar 70% gaat toch naar de export?”

Dit klinkt alsof we vooral voor het buitenland produceren en zelf te veel dieren houden. Maar het is ingewikkelder.

Nederland importeert ook veel grondstoffen en voedsel, verwerkt die en exporteert producten weer. Dat is handel.

Achter die export zitten Nederlandse boeren, fabrieken, chauffeurs, loonwerkers en andere bedrijven.

Export is dus niet hetzelfde als overproductie.

De echte vraag is:

Als wij hier minder produceren, verdwijnt die voedselproductie dan echt – of verhuist ze gewoon naar een ander land?

En dan komt uiteindelijk de belangrijkste vraag

Stel dat boeren miljarden investeren. Stel dat veel bedrijven stoppen. Stel dat de veestapel fors kleiner wordt. En stel dat de ammoniakuitstoot enorm daalt.

Wat gebeurt er als de natuur daarna niet voldoende herstelt? Omdat bijvoorbeeld blijkt dat water, bodem of natuurbeheer minstens zo belangrijk waren?

Zegt de overheid dan: "De landbouw heeft geleverd. Nu zijn wij aan de beurt."

Of zegt zij: "Het was nog niet genoeg. Er moeten nóg meer koeien weg."

Daar zit het wantrouwen in de overheid

Dat wantrouwen komt niet uit het niets.

Nederland heeft met het toeslagenschandaal en de gaswinning in Groningen gezien dat de overheid grote fouten kan maken en dat gewone mensen vervolgens jarenlang kunnen moeten vechten om die fouten hersteld te krijgen.

Boeren hebben daarnaast hun eigen ervaringen met jarenlang veranderende mest-, natuur- en stikstofregels.

Daarom gaat deze discussie uiteindelijk over veel meer dan stikstof.

Wat voor Nederland willen we overhouden?

We willen goede natuur. Maar we willen ook voedselproductie, werkgelegenheid, een leefbaar platteland, dierenwelzijn, betrouwbare voedselvoorziening en boerenbedrijven die economisch kunnen bestaan.

Daarom zouden vóór grote ingrepen vier heel eenvoudige vragen beantwoord moeten worden:

Stikstof, landbouw en natuur | 12

Wat is er precies mis met de natuur?

Waardoor komt dat?

Lost deze maatregel het aantoonbaar op?

En kunnen onze ondernemers daarna ook werkelijk verder?

Want een boer kan zijn bedrijf niet iedere vijf jaar opnieuw verbouwen omdat de politiek opnieuw van koers verandert.

Als de overheid van boeren vraagt om hun inkomen, vermogen en soms het werk van meerdere generaties op het spel te zetten, mag de landbouw daar iets voor terugvragen: betrouwbare regels, een haalbaar verdienmodel, juridische zekerheid én bewijs dat de gevraagde offers daadwerkelijk leiden tot betere natuur.

Zijn we bezig om de natuur werkelijk beter te maken - of zijn we vooral bezig om Nederland op papier aan zijn eigen regels, modellen en idealen te laten voldoen?

En dat is waarom wij demonstreren voor bestaanszekerheid. Niet omdat we niks willen, maar omdat oplossingen ook echte oplossingen moeten zijn!

14. Het PBL rekt de plannen door

Dit hoofdstuk is later aan dit rapport toegevoegd. De rest van het rapport was al klaar toen het PBL de stikstofplannen van het kabinet doorrekende. Juist daarom is de uitkomst interessant: vragen die eerder in dit rapport zijn gesteld, komen nu terug in de doorrekening en in de reacties daarop.

Eerst was er de brief

Op 26 juni 2026 presenteerde het kabinet zijn nieuwe stikstofplannen in de veelbesproken brief 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw'. Boeren krijgen nieuwe normen. Bedrijven moeten extensiever worden. Rond Natura 2000-gebieden komen zones. Bedrijven zullen moeten veranderen, krimpen of stoppen. Voor het pakket is 20 miljard euro beschikbaar.

Daarom vroeg het kabinet het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) om het pakket door te rekenen. De vraag is simpel: levert het plan op wat het kabinet ervan verwacht?

Wat kwam er uit de doorrekening?

Het PBL zegt dat het plan een belangrijke stap kan zijn. Dat woordje 'kan' is belangrijk. De maatregelen die nu duidelijk genoeg zijn uitgewerkt, zijn nog niet voldoende om het doel voor 2035 te halen.

Daarom is volgens het PBL vooralsnog een extra algemene korting van 5 tot 10% op de productierechten nodig. Die korting is bedoeld als uiterste maatregel als de emissiedoelen in 2035 niet zijn gehaald.

5 - 10% extra algemene korting op productierechten
alleen als de doelen in 2035 niet zijn gehaald

Maar de veestapel krimpt toch al?

Ja. Ook zonder die extra korting wordt de veestapel door het pakket fors kleiner. Dat komt niet alleen doordat boeren vrijwillig stoppen. Er komen strengere normen, bedrijven moeten extensiever worden en rond natuurgebieden veranderen de mogelijkheden om te boeren.

Voor een individuele boer kan dat betekenen dat hij door de nieuwe regels verplicht minder dieren kan houden, sterk moet veranderen of stoppen. Minister Van Essen noemt dit niet de 'gedwongen krimp' die hij wil voorkomen. Daarmee bedoelt hij vooral de extra algemene korting die in 2035 kan volgen.

En als een boer zijn eigen doel gewoon haalt?

Stel dat een boer een nieuwe emissienorm krijgt. Hij investeert veel geld, past zijn bedrijf aan en haalt netjes het doel dat de overheid hem heeft opgelegd. Dan zou je verwachten dat hij daarmee zekerheid heeft.

Maar dat hoeft niet zo te zijn. Als zijn regio of Nederland als geheel uiteindelijk onvoldoende uitstoot vermindert, kan alsnog een extra maatregel nodig zijn. Een boer kan dus zijn eigen doel halen en toch later extra dieren moeten wegdoen omdat het gezamenlijke doel niet is gehaald.

Het PBL waarschuwt dat deze onzekerheid investeringen moeilijker maakt. Premier Jetten noemde een latere generieke korting ook oneerlijk voor boeren die wel goede stappen zetten.

De simpele vraag

Als een boer zijn eigen doel haalt en veel geld heeft geïnvesteerd, mag hij er dan op vertrouwen dat hij daarna niet alsnog verplicht dieren hoeft in te leveren omdat de regio of Nederland zijn doel niet haalt?

10% van alle landbouwgrond

Volgens het PBL moet ongeveer 180.000 hectare landbouwgrond anders worden ingericht. Dat is ongeveer 10% van alle landbouwgrond in Nederland. Dus niet 10% van de landbouwgrond rond natuurgebieden, maar 10% van het totale Nederlandse landbouwareaal.

Op die grond moet het gebruik sterk veranderen. Landbouw moet er veel extensiever worden of grond kan een andere functie krijgen. Daarmee kan een groot oppervlak feitelijk verdwijnen uit de normale landbouwproductie. Het PBL zegt dat de hele uitvoering grenst aan wat in tien jaar mogelijk is.

Hoe reageert de minister?

Minister Van Essen kijkt vooral naar de positieve kant. Volgens hem laat het rapport zien dat het stikstofdoel binnen bereik kan komen. Hij verwacht dat maatregelen die nog niet volledig konden worden doorgerekend ervoor zorgen dat de extra korting in 2035 niet nodig is.

Het PBL zegt: met wat nu concreet genoeg is uitgewerkt, is vooralsnog een extra algemene korting nodig. De minister zegt: als de rest goed wordt uitgewerkt, verwacht ik dat die korting kan worden voorkomen. Of dat lukt, weten we dus nog niet.

Hoe reageren politiek en media?

De reacties verschillen. Het kabinet benadrukt dat het doel binnen bereik kan komen. Andere reacties leggen de nadruk op de waarschuwingen: de uitvoering is enorm, boeren moeten veel investeren en een extra korting in 2035 is nog niet van tafel.

Het PBL zegt eigenlijk twee dingen tegelijk: het pakket kan veel opleveren, maar dan moet de komende tien jaar wel ontzettend veel goed gaan.

Hoe reageert de landbouw?

LTO en NAKJ reageren behoorlijk kritisch. LTO noemt de extra algemene korting onbespreekbaar. NAKJ zegt dat de PBL-doorrekening bewijst dat het stikstofpakket anders moet. Beide wijzen op de stapeling van regels, onzekerheid en de zware gevolgen voor boeren.

Daarbij valt iets op: LTO en NAKJ zijn juist de landbouworganisaties die wel rechtstreeks met het kabinet aan tafel zitten. Eerder in dit rapport stelden we al de vraag of de landbouw daarmee breed genoeg wordt vertegenwoordigd. Nu zeggen zelfs de organisaties die wel aan tafel zitten dat belangrijke onderdelen moeten veranderen.

De simpele vraag

Als zelfs de landbouworganisaties die wel aan tafel zitten zeggen dat het plan moet veranderen, hoeveel draagvlak is er dan bij de boeren die het uiteindelijk moeten uitvoeren?

Welke vragen blijven onbeantwoord?

- ? Hoe nauwkeurig kunnen we de bijdrage van een individuele boerderij op een hectare natuur bepalen?
- ? Waar ligt de grens waarbij een berekende bijdrage zo klein en onzeker wordt dat je daar een ondernemer niet meer juridisch op zou moeten afrekenen?
- ? Wat heeft de grote daling van de ammoniakuitstoot sinds 1990 aantoonbaar en meetbaar in de natuur opgeleverd?
- ? Waarom blijft op veel stikstofgevoelige natuur de KDW ook na dit enorme pakket nog overschreden, en wat betekent dat voor vergunningverlening?
- ? Welke zekerheid krijgt een boer die zijn eigen bedrijfsdoel haalt als zijn regio of Nederland het gezamenlijke doel niet haalt?
- ? En hoe wordt achteraf gemeten of de miljarden en de ingrijpende maatregelen de beloofde natuurwinst werkelijk hebben opgeleverd?

En waar blijft het verdienmodel?

Het PBL waarschuwt dat de aanpassingen niet voor alle bedrijven financieel haalbaar zijn en dat het toekomstperspectief voor veel boerengezinnen onzeker is. Maar daarmee is nog niet beantwoord waar de boer die doorgaat straks zijn inkomen mee moet verdienen.

Minder dieren betekent meestal minder productie. Extensiever boeren vraagt meer grond per dier. Nieuwe technieken kosten geld en de vaste kosten blijven. Geld voor een overgang of investering is nog geen structureel verdienmodel voor de komende tientallen jaren.

De simpele vraag

We weten steeds beter hoeveel de boer moet veranderen. Maar wanneer krijgen we ook antwoord op de vraag waarvan die boer daarna zijn inkomen moet verdienen?

Wat weten we nu?

Het PBL zegt niet dat het plan mislukt, maar ook niet dat het probleem is opgelost. Het pakket kan een belangrijke stap zijn. Daarvoor moet ontzettend veel gebeuren. Tegelijk blijven belangrijke vragen over meten, rekenen, natuurresultaat, rechtszekerheid en inkomen openstaan.

De meest urgente vragen uit dit rapport zijn dus nog steeds niet beantwoord. Toch wil het kabinet eind oktober 2026 de Spoedwet vervangen omgevingswaarde stikstof indienen en om spoedbehandeling vragen. In die wet en het bijbehorende programma worden belangrijke onderdelen van de brief juridisch vastgelegd.

Na de PBL-doorrekening is de onzekerheid voor boeren niet verdwenen. Op sommige punten is juist duidelijker geworden hoe groot de gevolgen kunnen zijn. Dat de kritiek en actiebereidheid onder boeren hierdoor niet zomaar zullen verdwijnen, is dan ook niet moeilijk te begrijpen.

De afsluitende vraag

Als de belangrijkste vragen over werking, natuurresultaat, rechtszekerheid en verdienvermogen nog openstaan, is het dan verstandig om zo'n ingrijpend pakket met grote haast wettelijk vast te leggen?

Juist omdat dit hoofdstuk pas na afronding van de rest van het rapport is toegevoegd, valt iets op: de PBL-doorrekening geeft nieuwe cijfers, maar neemt de kernvragen uit de eerdere hoofdstukken niet weg.

15. Nawoord - natuur en welvaart

Na al deze pagina's blijft misschien wel de grootste vraag over: zijn we in Nederland nog op zoek naar een goede balans tussen natuur en samenleving, of zijn onze ecologische doelen langzaam voorwaarden geworden waaraan bijna alles ondergeschikt wordt gemaakt?

Natuurlijk moeten we zuinig zijn op natuur. We moeten voorkomen dat bijzondere soorten en waardevolle natuur verdwijnen. Maar Nederland is ook een land waarin mensen moeten kunnen wonen, werken, voedsel produceren, ondernemen, wegen aanleggen en energie opwekken.

En juist daar botst het steeds vaker. Een project kan vertragen of niet doorgaan vanwege een beschermde plant, een nest of een zeer kleine berekende stikstofbijdrage. Dan mag je vragen of de maatschappelijke en economische gevolgen nog in verhouding staan tot de ecologische winst.

De natuur houdt bovendien niet op bij de Nederlandse grens. Planten, dieren, lucht en ecosystemen trekken zich niets aan van het bordje Nederland. Dat maakt de vraag groter dan alleen: halen wij binnen onze landsgrenzen iedere norm?

De vraag

Wordt Nederland welvarender van het beschermen van dat ene plantje of diertje tegen elke prijs?

Die vraag betekent niet dat een plant of dier waardeloos is. De vraag is of iedere bescherming, op iedere plek en tegen iedere maatschappelijke prijs, automatisch de beste keuze voor Nederland is.

Voor natuur, stikstof en de verandering van het landelijk gebied wordt gesproken over tientallen miljarden euro's. Bij zulke bedragen mag de samenleving vragen wat daar aantoonbaar voor terugkomt. Kunnen we vooraf meten wat het probleem is? Kunnen we achteraf meten wat de maatregel heeft opgeleverd?

De PBL-doorrekening verandert die vraag niet. Het PBL laat zien dat het pakket veel kan opleveren, maar ook dat de uitvoering enorm is, boeren financieel kunnen vastlopen en belangrijke onzekerheden blijven bestaan. Zelfs na de doorrekening weten we nog niet precies welke natuurwinst uiteindelijk meetbaar tegenover alle offers zal staan.

Dat is geen keuze tussen natuur of economie. Het is de vraag hoe we onze middelen, ruimte en mogelijkheden zo inzetten dat Nederland er als geheel sterker van wordt. Welvaart betekent immers meer dan geld: goede zorg, veiligheid, woningen, infrastructuur, werkgelegenheid en kansen voor volgende generaties.

De vraag waarmee we willen afsluiten

Hoeveel welvaart zijn we bereid in te leveren voor ecologische doelen - en staat dat verlies nog in verhouding tot de natuurwinst die we daadwerkelijk kunnen meten?

Natuur beschermen is belangrijk. Maar onze welvaart beschermen is dat ook. Goed beleid moet daarom niet alleen goede bedoelingen hebben, maar aantoonbaar werken, uitvoerbaar zijn en oog houden voor wat Nederland economisch en maatschappelijk nodig heeft.

16. Begrippenlijst

Wat betekenen de moeilijke woorden?

Additionaliteit - Bij een natuurvergunning mag een stikstofvermindering niet zomaar worden gebruikt als ruimte voor een nieuw project als die vermindering nodig is om Natura 2000-natuur te behouden of te herstellen.

AERIUS - Het officiële Nederlandse rekeninstrument waarmee onder andere stikstofdepositie en de bijdrage van projecten daaraan worden berekend.

Ammoniak (NH₃) - Een stikstofverbinding die vooral vrijkomt uit mest en urine van dieren en bij het opslaan en uitrijden van mest.

Ammoniakemissie - De hoeveelheid ammoniak (NH₃) die vanuit een bron in de lucht terechtkomt.

Ecologische doelen / natuurodoelen - Doelen voor het behouden of herstellen van beschermde soorten en leefgebieden.

Emissie - De hoeveelheid van een stof die vanuit een bron in de lucht terechtkomt. Emissie is dus iets anders dan depositie.

Emissiereductie - Het verminderen van de hoeveelheid stoffen die worden uitgestoten.

Extensiveren / extensieve landbouw - Boeren met minder dieren per hectare grond en meestal een lagere productie per hectare.

Generieke korting - Een algemene korting die voor een hele groep bedrijven geldt. In dit hoofdstuk gaat het om een mogelijke extra korting op productierechten.

KDW - Kritische Depositiewaarde - De hoeveelheid stikstofdepositie waarboven volgens de huidige kennis het risico bestaat dat de kwaliteit van een bepaald type natuur door stikstof wordt aangetast.

LTO - Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland.

MOB - Mobilisation for the Environment, een milieuorganisatie die onder andere juridische procedures voert over natuur, stikstof en vergunningen.

Mol - Een rekeneenheid voor de hoeveelheid van een stof. Een mol stikstof (N) weegt 14 gram.

NAJK - Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt.

Natura 2000-gebied - Een natuurgebied dat onderdeel is van het Europese Natura 2000-netwerk voor de bescherming van bepaalde soorten en leefgebieden.

NOx - stikstofoxiden - Stikstofverbindingen die vooral ontstaan bij verbranding, bijvoorbeeld door verkeer, industrie en energieproductie.

PBL - Planbureau voor de Leefomgeving - Een onafhankelijk onderzoeksinstituut van de overheid dat onder andere beleid voor natuur, landbouw en leefomgeving onderzoekt.

Productierechten - Rechten die bepalen hoeveel dieren binnen bepaalde veehouderijsectoren mogen worden gehouden. Een korting betekent minder productieruimte.

Rechtszekerheid - De zekerheid dat regels duidelijk en voorspelbaar zijn en dat een ondernemer weet waar hij juridisch aan toe is.

Stikstofdepositie - Stikstofverbindingen die vanuit de lucht op bodem, planten en water terechtkomen. Droge depositie komt rechtstreeks uit de lucht; natte depositie via neerslag.

Stikstofemissie - De uitstoot van stikstofverbindingen naar de lucht. Niet alles wat wordt uitgestoten komt op dezelfde plek weer neer.

Verdienmodel - De manier waarop een bedrijf op langere termijn voldoende inkomsten verdient om kosten te betalen en een inkomen over te houden.

Kort gezegd: emissie is wat er de lucht in gaat; depositie is wat er uiteindelijk weer neerkomt.

